

„Aki szeretetben él,
megmarad”
Lázár Ervin: Napló
Osiris, Bp., 2007.
Vathy Zsuzsa:
Életünk, halálunk
Helikon, Bp., 2007.

Vannak emberek, vannak olvasmányok, akik, amelyek hatására befészkei magát az emberbe a gondolat, hogy még a legmegátalkodottabb ember is megtapasztalja egyszer, milyen a „lukasserpenyő szomorúság”, a „hervadt dália állapot”, az „elázottzászló” és a „vízzeltelt szarvasnyom” (*Berzsián és Dideki*) fokozat... Tudták egyáltalán, hogy a szomorúság ennyiféle lehet? Én Lázár Ervintől tudom. Azt is, hogy amikor a Szomorúság „mindennap eljön”, amikor már hallani, hogy „ott kipeg-kopog” az ablakon, s csönget, megjelenik egy „macskaforma” figura, hallgassunk rá, megéri az a kis futás *A Négyszögletű Kerek Erdőig*. De mi van akkor, amikor a Szomorúság hosszú időre befészkei magát és nem csöngetnek? Amikor akkora ür támad, mint a kivágott szilvafa hiányát ordító gödör, ahová nincs mindenkinek ereje újabb fát ültetni, mint a „följegyzések készítőjének” Vathy Zsuzsa könyvében. Amikor a teremtett világ annyira hiányosnak tűnik, hogy eszünkbe sem jut valamit hozzátenni?

Akkor lehet például írni. Novellát, mesét, verset, drámát, regényt. Vagy épp naplót arról, miért nem lehet írni – novellát, mesét, verset, drámát, regényt. Olyat, amilyenről Lorca ír – „A dráma a könyvből kilépő és emberivé váló költészet. Emberivé válik, beszél és kiabál, sír és kétségbeesik.” (*Az emberivé váló költészet*. In: Federico García Lorca válogatott írásai. Bp. 1959. 182.) –, nem azért mert van üdvözítő út, abszolút alkotás, hanem mert néha úgy tűnik, hogy csak olyat érdemes.

A Lázár Ervin naplóiból (*Nagy füzet, Kisszékelyi füzet, Barna füzet, Zöld füzet, Lázalom-töredék, Koreai füzet*) Ács Margit által szerkesztett *Napló* az 1971-es *Lázalom-töredék* mellett az 1982-től 2006-ig, a kórházba készülési pillanatáig terjedő időszakot öleli fel. Nem rendszeresen vezetett naplók ezek, a *Nagy füzetet* és a *Kisszékelyi füzetet* gyakran párhuzamosan írja. Mi ez a *Napló*? Többnyire ellenállhatatlan vágyat érzek a naplók olvasására, a személyes vallomások, feljegyzések, események mögött az *ember létét* fürkészve. Lázár Ervin *Naplóját* nehéz szívvel lapoztam. Nézegettem a címlapon szereplő fotót és arra gondoltam, biztos nagyon utálta, hogy fényképezik. Ráadásul, ha jól látam, egy ócska tollat tart a kezében, pedig a tollakra a *Napló* tanúsága szerint is nagyon kényesen ügyelt. Mi-

lyen különös ez a címlap, pedig sok hasonlót láttam már. Az író a papír, füzet előtt, tollal a kezében... Hogy lenne másképp, ez normális. (A maiakat, akik a gép előtt ülnek, majd számítógéppel fényképezik?) Ez a kép mégis olyan más. Lázár Ervin tekintete. Mintha azt gondolná: légy őszinte vagy inkább ne szólj semmit. Vagy: gyere, beszéljessünk. Olyan természetességgel, amely észrevétlenül eltünteti a gombócot az ember torkából, ha fellapozza könyveit, ha elfogadja a meghívást. Mint amikor Mikkamakka azt mondja: „Fussunk!” És észre sem vesszük, már futunk is, néhány szavas bejegyzésektől novellák, mesék változataiig. Mi ez a *Napló*? Munkanapló, amely betekintést enged az írói műhelybe. Egy betegség története, a vele folytatott küzdelemmel, félelemmel, reménnyel. A mindennapok története örömmel, bánatokkal, szívederítő és bosszantó pillanatokkal, szépséggel, csúfsággal. Kapcsolatok története – barátoké, társé, gyereké. Élet és halál története, Vathy Zsuzsa kötetének címe rimelve *Életünké, halálunké*.

Mindez saját, különleges nyelvén. Hogy mennyire fontos számára a nyelv, azt a *Napló* egyértelműen felfedi. Egyedi nyelvi világot teremt, keresi a megfelelő kifejezéseket, szinonimákat gyűjt, szavakat magyaráz, szójátékokat gyárt. „Egy szó varázsköre, ami csak az anyanyelv ismerőjére hat” – írja. Állandó nyelvi útonlét jellemzi, melynek novelláiban, mesében eredményeit, felejthetetlen sziporkáit látjuk, a *Napló* azonban betekintést enged magába a folyamatba is. Hogyan válik sajátjává a nyelv az álombeli szavaktól a megőrzötteken keresztül a felfedezettéig, megértettéig, megalakítottáig. Gyakran gyermekei szóalkotását izlelgeti. „A gyerekek nyelvújítók is, mennyivel jobb az étvágygerjesztőnél az étvágyító és a hamis igazolvány helyett a hazugolvány.” Nyilván alkotó létéből is ered ez a csilapíthatatlan keresés, vagy az író kincsére, a *tökéletes* szóra. Szüntelen küzdelmet folytat az írással, az írásért. „Valahogy el kellene kapni a fonalat. Beférközni a dolgok belsejébe. Minden kívül van, minden ellenáll, minden kopog. Nagy türelem kellene.” Ez a küzdelem egyben az idővel való küzdelem is. „Húzom az időt. Aztán majd nem lesz mit húzni.” Küzdelme egyben szembeállítás a visszafordíthatatlan idővel, a pillanat tűnékenységével, azzal, hogy soha nem lehet „visszamenni”. Vagyis az időben való léttel, ontológiai kérdésekkel a nyelvi teremtésen keresztül. Néha a „felkészülésre” kapott időt kevesli, vagy vonja kétségbe. Szavakat idéz és alkot, amelyek „érzelmeket, sejtelmeket” mozdítanak meg, például felidézve „a homályba hullt tájat, az ősi szagokat, a gyermek szorongását.” A *Napló* egyik „funkciója” is az írás szolgálata, többször utal

arra az álmok, feltörő emlékképek, lejegyzett vagy elfelejtett események, jelenetek, szavak, mondatok kapcsán, hogy ami nincs leírva, az könnyen elvész. Ezzel kapcsolatban gyakran hangsúlyozza az emlék, emlékezet fontosságát, a megőrzés identitást, önbecsülést teremtő, vigyázó jellegét – legyen szó nyelvjárásról, tájszóról, tárgyakról, falvakról, házakról, országokról, vagy épp a Földről. Néhol töprengései, belső dialógusai ars poetica-szerű vallomássá alakulnak: „Van olyan író, aki fényes, ismeretlen tájakra vezet el, van, aki magas hegycsúcsokra visz föl, van, aki fölboncol előtted egy eleven testet, van, aki csak annyit akar, hogy egy pillanatra otthon érezd magad”. Nem hiúságból, inkább a megszenvedett alkotás csorbított, befejezetlen útja miatt többször is teret enged a szövegrontások miatti felháborodásának, mely pontatlanságok sokszor hanyagul éppen a lényegét veszélyeztetik. Fontos számára a nyelv mint a teremtés forrása, ezért zavarják annyira a nyelvi hibák, hogy többször idéz szavakat, szövegeket pályatársaktól, bementőktől, újságcikkekből mint a nyelv torzításának példáit, forrásait. Néha mókás, de valós mindennapi nyelvi problémákat tesz szóvá („Egy ponton múltott a (KSC) Kecskemét továbbjutása.« (Knézy) /.../ Helyes-e így, ha azt jelenti, hogy továbbjutott a Kecskemét? Nem azt sugallja ez a »múltott«, hogy nem sikerült továbbjutni?”). Amilyen mélységgel tűnődik, zsörtölődik a nyelv szépségein, a nyelvben okozott károkon, olyan elragadtatással, odaadással ír a tollakról. Gyönyörűek a töltőtollakról szóló naplórészletek. Jó és rossz tollakról, újakról, eltörtekről, mártogatósokról, a tintákról, színükről, hogy mennyi ideig elegendőek... Persze a toll elengedhetetlen eszköze az írói létnek, csak egy író számára lehet ilyen fontos, de számára mintha ennél is többet jelentene, neki részévé válik. A *Naplóban* is többször utal arra, hogy a számítógép használata mellett is fontos marad számára a kézírás. Ahogy a *Naplóba* bejegyzti a számítógépbe írott szövegek fájl-neveit, valahogy annyira megkapóan jelzi azt a különös idő-tér koordinátát, amelyben az *ember* ma a lét kérdéseivel szembesül. Egy helyen a könyv pótolhatatlanságára is utal: „Az olvasás is emberméretű – épp ezért örökre megmarad. Mármint a könyvből való olvasásé. Ez is intim szféra. Mint a gyaloglás és a magány, amikor semmiféle szerkentyűvel nem vagy odavissza összekötve a világgal.” Aki ismerte, tudja, milyen szerénységgel birtokolta lenyűgöző olvasottságát.

A *Naplóban* is megmutatkozik a novellákból, mesékből ismert különleges humora, amely a szeretetből, a több nézőpontból való látás adományából, s egy köztes lét-állapotból is ered. A humor személyes kérdésekben a haragot is oldja, az érzékenyen reflektált tár-

sadalmi kérdéseknél azonban gyakran iróniába vagy szarkazmusba vált. Az igazság szembeköpésének számos változatát idézi a magyar történelem közelmúltján gondolkodva. Tiltakozik minden erőszak, pusztítás ellen, hogy egyik ember beleléphet a másik életébe vagy eltaposhatja azt. Tiltakozik az „elmaffiasodott” világ ellen, bűnös és áldozat felcserélhetősége ellen.

A szomorúság a *Naplóban* is vissza-visszatér – „Ma reggel szétestem, darabjaim szertegurultak, s egy-kettő nem is lesz meg soha.”; az alkotással, emberekkel kapcsolatban, a létben keresett teljesség vonatkozásában: „Egyszer csak arra ébredünk, hogy a teljesség, amire vágyakoztunk, amit minden erőnkkel meg akartunk valósítani, nagyrészt hiányokból áll”. A teljesség keresése mellett folyamatosan szembesül a romlással, pusztulással, halállal (számára fontos emberekével, dolgokéval, helyekével, a sajátjával). Drámaiak az oszthatatlan magányt idéző sorai: „a földi lét / az ember szívszorító árvasága”.

Különös érzékenységgel mesél társairól, barátairól, például a Nagy Lászlótól kapott övcsatos derékszíjról. Kiapadhatatlannak tűnő forrás számára a szülőföld, az emlékek birodalma. Képletesnek tekinthető, amikor azt írja „Nagy boldogság volt hazafelé rohanni”, miként az is, ahogy a pusztuló szülőföldet, házat megörökíti, ahogy egy téglát megőriz. Emellett a természetközeli élményt, a szabadság megélésének lehetőségét a kis vályogház mint menedék nyújtja. Olvasmányélményeket idéz és receptek köré épülő általános emberi szituációkat. Furcsamód vagy épp természetesen, az evés az élvezet, a művészi szintre fejlesztett főzési tudomány, a szakácskönyv terve mellett, az élet, életerő jelképévé is válik a *Naplóban*, mint Vathy Zsuzsa kötetében is (*Paradicsommadár, Életünk, halálunk*). Aki eszik, él, ugyanakkor a főzés sokszor kimondottan pótcselekvés is, alkotás az alkotás helyett. Álmai éppúgy beépülnek alkotói létébe, mint a betegségek (eleinte kisebbek, majd „Görcs úr” megjelenésétől egyre súlyosabbak, nyomasztóbbak, fenyegetőbbek).

Szórakoztatóak, talán bohókásak, mégis elgondolkodtatóak „tudományos elméletei” a kergemarha-kórral kapcsolatban a mesterséges megtermékenyítésről vagy a „nagy utazásról”, az új bolygó kereséséről, ezzel összefüggésben a mágneses viharok, elektromos rendellenességek szabályosságáról.

A szeretet áthatja a kötetet, emellett többféleképpen értelmezi önmaga számára: „A szeretet nem áldozatvállalás, hanem életszükséget (nélkülözhetetlen az élethez)”, néha mintha Dömdödöm történetét hallanánk: „Már ki sem meri mondani az ember a szót, hogy szeretet. Annyian cincáltak, nyírták, gyötörték, koptatták szegényt, hogy csak legyintünk rá. Nincs iránta bizalmunk.” Vagy egy

szeretett személy elvesztése világosítja meg, valójában mit is jelent, hogy „a szeretet nem múlik el”.

Többek között ebből a szempontból is társkönyve a *Naplónak* Vathy Zsuzsa új novelláskötete (*Életünk, halálunk*). Az utolsó három novella a társról, a közös örömről, a halál előtti hónapokról, napokról, pillanatokról, közös szenvedésről, fájdalomról, sosem feledhető párbeszédéről, az alkotásban való eggyé válásról, szavak és ételek közös ízlelgetéséről, a halálon túl sem szűnő szeretetről, az ember számára meghatározó ontológiai kérdésekről, életről, halálról szól. A kötet címét is adó novellában meg is idézi a *Napló* egyes részeit, saját feljegyzéseivel dialógust alkotva. A mozaikok, a *minden egész eltörött-állapot* egészet alkot *egy novellában*, amelyben nemcsak LÁVA és ÁRVA válik örökké eggyé, hanem Férfi és Nő, Apa és Anya általában. Vathy Zsuzsa olyan gazdag tárházát nyújtja az elnevezéseknek, mely részben utal a nyelv számára is hangsúlyos szerepére (gondoljunk csak a *Töröttkezű kalandjaiban* a kéz szót tartalmazó kifejezések gyűjteményére, vagy a Legjobb a Legjobbakkal között folytatott párbeszédet intellektuális szójátékaira, a neveikből alkotott mozaikszavak élettrajzi eredetén túlmutató jelentéstartományára), részben a szerző és elbeszélő emocionálisan nehezen elválasztható szerepét igyekszik tudatosan is tisztázni, nem szólva arról az alkotás által szintén személyesen felülemelkedő emberi reakcióról, amely az egyes szám harmadik személyű távolságtartással részben védi önmagát, részben lehetőséget teremt önmaga számára szólani arról, amiről egyes szám első személyben nem vagy nehezen tudna. Persze meg-megbicsaklik szerző és elbeszélő szerepe, erre önkritikusan maga is utal: „Jegyzetírónk nézi a leírt sorokat, a »kívülállóból«, a »szemlélődőből« persze hogy megint átment egyes szám első személybe” (*A seholve ideje*), mintegy a közőssé vált lét, az abszolút összetartozás lenyomataként.

A kötet címe a többi novella értelmezését is hasonló fókuszba helyezi. Vathy Zsuzsa életművében nem először jelennek meg témaként az esetek, az elhallgatott folyamatok, események, háttérbe szorult, szorított embercsoportok, vagy éppen 1956. Ami valamennyi novellában meghatározóvá válik, az a szolidaritás megnyilvánulása és/vagy hiánya. Ez az, ami a megjelenített életet, halálokat befolyásolja, sokszor meghatározza – akár vasutasokról, akár hajléktalanokról, 1956-os fiatal hősökről vagy a szeretett társról van szó. Nem véletlenül kerül elő Rousseau vagy Joyce. Korkritika is ez, értékelés, emberi igény, egyben a széthullással, töredékességgel szemben teljességre való törekvés is, amely a novellák szerkezetében is megnyilvánul. A kritikus szemlélet, a véleménynyilvánítás igénye mellett a

szépség meglátásának vágya és adottsága is hangot kap a novellákban. Az elmúlt negyven év mindennapokat is irányító politikai mechanizmusának, a vasutasok szabálykönyve morbiditásának, az emberi létet megnyomorító politikai döntéseknek, bírának, hóhéroknek éles kritikája mellett saját biztonságukat, jövőjüket kockáztató emberek juttatnak haza egy „rendszeridegent”, megmentve életét, egymást nem ismerő emberek segítenek egy fiatal lánynak búcsút venni egy kedves személytől, sorsközösséget, eszmei, szellemi közösséget is vállalva, emberi története van bármely hajléktalannak, és megtalálható a szépség egy hajléktalan asszonyban, a legnyomorultabb helyzetben is tartást, identitást, minőségi létet biztosíthat, nyújthat a hivatástudat, az újrakedés lehetőségébe vetett hit, vagy a költő hite a szabadságban, a költészet, szeretet erejében. A novellák tér és időszerkezete is kettős, nem oppozíciókat, hanem örömteli vagy fájdalmas egységet alkotva például múlt és jövő, városi és természeti környezet, otthon és kórház, szabadság és korlátozottság között. Így viszonyul egymáshoz fikció és gyűjtőmunkán, olvasmányélményeken, életeseményeken alapuló realitás is. Mint a *Klauzál tér '56*-ban megidézett áldozattá vált költő, Gérecz Attila versében: „Nyirok ha fojt is, új lombot nevel, / míg hit fakad a szépség álmodásán, / mosoly szírommal új imánkká érik” (*Óda bajtársnőimhöz*).

Vathy Zsuzsa könyvének címadó fejezetét olvasva szomorúságom már „vizzeltelt szarvasnyom”-hoz hasonlított. Amikor elérkeztem a „fölgjegyzések készítőjének” kérdéséig: „akkor most merre? Most merre menjek?” (*A seholve ideje*), talán csöngettek, talán nem, de egy kicsi figura (lehet, hogy olyan „macskaforma” volt?) azt mondta: *szeretek*, persze úgy, azzal a kétségbevonhatatlan természetességgel, ahogy csak az ilyen figura tudja. Számomra elsősorban ezt jelenti ez a két könyv.

Ekler Andrea

Megjelent az Irodalmi Jelen áprilisi száma!

- * *Mozgólépcsőn az Úristenhez?* – Bölöni Domokossal beszélget Gergely Tamás
- * Orbán János Dénes, Király László, Kenéz Ferenc, Máté Angi, Stiller Kriszta, Ardamica Zorán, Lesi Zoltán versei
- * Jász Attila, Sárközi Mátyas, Körösi Zoltán, Szócs Géza, Podmaniczky Szilárd, Zsidó Ferenc, Hajdú Farkas-Zoltán, Réhon József, Árpási Zoltán, Hartay Csaba, Petró János, Salekovicz Ádám, Kardos Gábor, Lanczok Gábor írásai
- * Kritika Lázár Ervin, Bettes István, Murányi Sándor Olivér, Muszka Sándor, Szerban Foartă – Észteró István, Nicolae Balotă könyveiről
- * Színházkritika Kutszegi Csaba, Fejér Zsuzsa, Simon Edina, Zsigmond Andrea és Fazekas Csilla tollából
- * *Szemmagasságban* Tarján Tamás, *Blogreal és A bőség zavara* Nagy Zoltán, *Sándor vagyok én is* Johan von Kronstadt rovata.